EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH
Innovative Academy Research Support Center
UIF = 8.1 | SJIF = 5.685 www.in-academy.uz

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING BUGUNGI IQTISODIYOTGA TA'SIRI

O'sarov Javohir Bahodir o'g'li
Toshkent moliya instituti
Moliya fakulteti 3 kurs talabasi
E-mail: javohirusarov55@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.7431619

ARTICLE INFO

Received: 15th November 2022
Accepted: 28th November 2022
Online: 29th November 2022

KEY WORDS

Moliyaviy texnologiyalar, Fintech, biznes egalari, moliyaviy operatsiyalar, kripto-valyutalar

ABSTRACT

2008-yilda boshlangan va bugungi kunda ko‘lami tobora kengayib va chuqurlashib borayotgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroziga baho berar ekan, ko‘pgina xalqaro ekspert va mutaxassislar bu inqirozning sabablari va yanada avj olishi bilan bog‘liq prognozlarida javoblardan ko‘ra ko‘proq savollarga duch kelishmoqda.Ushbu maqolada moliyaviy texnologiyalarning bugungi iqtisodiyotga ta'siri haqida so`z yuritilgan.

So‘nggi yillarda iqtisodiyotni rivojlantirishda ilg‘or texnologiyalar va innovatsiyalarning ahamiyati oshib bormoqda. Eng yangi texnologiyalar ishlab chiqarish va biznes jarayonlarining samaradorligini oshirishi mumkin. Eng yangi texnologiyalar inson faoliyatining barcha yangi sohalari va sohalariga kirib borishi bilan an’anaviy yondashuvlar va ish uslublari o‘zgaradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) paydo bo‘lishi va tarqalishi global iqtisodiyotga shu qadar ta’sir ko‘rsatdiki, yangi bir hodisa – raqamli iqtisodiyot paydo bo‘ldi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta’siri ostida odamlarning turmush tarzi o‘zgara boshladi, foydalanuvchilar o‘rtasidagi aloqalar o‘zgardi - turli jug‘rofiy mintaqalar, faoliyat sohalari va boshqalardagi odamlar o‘rtasida aloqa o‘rnatish imkoniyati paydo bo‘ldi. Bu raqamli iqtisodiyotning asosi bo‘lgan axborot aloqalarining jadal o‘sishi.

Raqamli texnologiyalarning ta’siri global miqyosda ham, mahalliy darajada ham seziladi. Raqamli iqtisodiyot yangi ishlab chiqarishlarning kombinatsiyasi sifatida global iqtisodiyotning tez o‘sib borayotgan qismidir. Yangi texnologiyalar yaxshi tashkil etilgan xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining ba’zi jihatlariga o‘zgartiruvchi ta’sir ko‘rsatadi, bu asosan ishlaydigan mexanizmlarni – aloqa 4 vositalarini yoki sanoat mashinalarini raqamli yoki raqamli mexanizmlarga almashtirish, shuningdek, ularni yanada modernizatsiya qilishdan iborat.

Iqtisodiyotimizning jahon xo‘jalik va moliyaviy-iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuv jarayoni tobora chuqurlashib borayotganini inobatga oladigan bo‘lsak, jahon moliyaviy inqirozi, avvalo uning oqibatlari bizga ham salbiy ta’sir ko‘rsatayotgani haqida gapirib o‘tirishning hech qanday zarurati bo‘lmasa kerak.

Bunday ta'sir, avvalambor, umuman dunyo bozoridagi talab va narxlarning keskin tushib ketishida va tabiiyki, mamlakatimiz eksport qiladigan mahsulotlarning muhim turlariga nisbatan hamda eksportga yo'naltirilgan yetakchi tarmoqlar va ular bilan bog'liq turdosh korxonalar faoliyatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa, o'z navbatida, butun iqtisodiyotimizning mutanosib va samarali rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, ko'zda tutilgan loyihalarni amalga oshirish, o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishish yo'lida ko'plab muammolarni tug'dirmoqda. Muxtasar aytganda, 2008 yil biz uchun, birinchi navbatda mamlakatimiz mehnatkashlari uchun g'oyat murakkab va og'ir bo'ldi.

Lekin, yuzaga kelgan barcha muammo va qiyinchiliklarga qaramay, xalqimizning fidokorona mehnati va amalga oshirilgan tadbirlar evaziga 2008 yilda iqtisodiyotimizning nafaqat barqaror faoliyat ko'rsatishiga, balki uning yuqori o'sish sur'atlarini izchil ta'minlashga erishdik.

2008 yilda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlari 9 foizni, sanoatda 12,7 foizni, jumladan, iste'mol tovarlari ishlab chiqarishda 17,7 foizni tashkil etdi, xizmat ko'rsatish hajmi 21,3 foizga o'sdi.

Iqtisodiyotning boshqa muhim tarmoqlari ham barqaror sur'atlar bilan rivojlandi: qurilish — 8,3 foiz, transportda yuk va yo'lovchi tashish hajmi — 10,2 foiz, savdo sohasi — 7,2 foizga o'sdi. Qishloq xo'jaligida 4,5 foiz o'sishga erishilib, 3 million 410 ming tonna paxta xom ashyosi tayyorlandi, 6 million 330 ming tonna g'alla, shu jumladan, 6 million 145 ming tonna bug'doy yetishtirildi.

Davlat byudjeti ortig'i bilan bajarildi, ko'zda tutilgan defitsit o'rniga yalpi ichki mahsulotga nisbatan 1,5 foiz miqdorida profitsitga erishildi.

Puxta o'ylangan qat'iy pul-kredit siyosatini izchil olib borish tufayli inflyatsiya ko'zda tutilgan prognoz ko'rsatkichlari chegarasida, ya'ni yillik 7,8 foiz darajasida saqlab qolindi.

Jahon iqtisodiy inqirozi davom etayotgan hozirgi sharoitda bunday o'zgarish ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Nega deganda, bugungi kunda eksport asosan xom ashyo yetkazib berishdan iborat bo'lib, dunyo bozoridagi narx-navo o'yinlariga haddan tashqari bog'lanib qolayotgani ayrim mamlakatlarda valyuta tushumlarini kamaytiradigan, moliyaviy barqarorlikning yomonlashuviga olib keladigan, iqtisodiyotni izdan chiqaradigan jiddiy faktorga aylanmoqda.

Bizning keyingi yillarda eksport sohasida qo'lga kiritgan yutuqlarimiz, avvalo, mamlakatimiz iqtisodiyotini tubdan tarkibiy o'zgartirish va diversifikatsiya qilish, qisqa muddatda biz uchun mutlaqo yangi, lokomotiv rolini bajaradigan tarmoqlarni barpo etish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash dasturlarini amalga oshirish, zamonaviy bozor infratuzilmasini shakllantirish borasida o'z vaqtida boshlangan, chuqur o'ylangan va uzoq istiqbolga mo'ljallangan ishlarimizning natijasidir.

Mamlakatimiz bo'yicha investitsiya dasturlarini amalga oshirish natijasida qariyb 250 milliard so'mlik asosiy fondga ega bo'lgan jami 423 ta ob'yekt, jumladan, oziq-ovqat sanoatida 145 ta, qurilish materiallari sanoatida 118 ta, yengil va to'qimachilik sanoatida 65 ta, qishloq va o'rmon xo'jaligi sohasida 58 ta, kimyo va

neft-kimyo sanoatida 13 ta, farmatsevtika tarmog‘ida 8 ta ob’yekt ishga tushirildi.

2008 yilda ishga tushirilgan va hozirgi kunda qurilayotgan yirik ishlab chiqarish inshootlari qatorida Farg‘ona vodiysini elektr energiyasi bilan muntazam ta’minlash imkonini beradigan, uzunligi 165 kilometrlik Yangi Angren issiqlik elektr stansiyasi — "O‘zbekiston" yuqori kuchlanishli elektr uzatish liniyasi barpo etilganini alohida ta’kidlash joiz. Sirdaryo issiqlik elektr stansiyasini "So‘g‘diyona" kuchlantirish stansiyasi bilan bog‘laydigan, o‘uzor-Surxon yuqori kuchlanishli elektr uzatish liniyalari va Toshkent shahri elektr ta’minoti ob’yektlari loyihalarini amalga oshirish ishlari davom ettirilmoqda. Shuningdek, 2008 yili 2 ming 600 kilometrdan ortiq ichimlik suvi hamda 825 kilometrdan ziyod tabiiy gaz tarmoqlari foydalanishga topshirildi.

Ijtimoiy soha ob’yektlarini qurish va foydalanishga topshirish masalalariga ustuvor ahamiyat berilishi natijasida 113 ming 200 o‘quvchiga mo‘ljallangan 169 ta kasb-hunar kolleji va 14 ming 700 o‘rinli 23 ta akademik litsey qurildi va rekonstruksiya qilindi. Shu bilan birga, 69 ta yangi maktab barpo etildi va 582 ta maktab kapital rekonstruksiya qilindi. Shular qatorida 184 ta bolalar sporti inshooti, 26 ta qishloq vrachlik punkti va 7 million 240 ming kvadrat metr turarjoy binolari va boshqa ob’yektlar qurildi.

2008 yilda qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini yanada oshirish prinsipial muhim ahamiyatga ega ekanini inobatga olib, fermer xo‘jaliklariga ajratilayotgan yer maydonlarini optimallashtirish borasida zarur ishlar amalga oshirildi.

Dastlab zarar ko‘rib ishlaydigan, rentabelligi past va istiqbolsiz shirkat xo‘jaliklarini tugatish negizida tashkil etilgan xususiy fermer xo‘jaliklari bugungi kunda haqli ravishda qishloqda yetakchi bo‘g‘inga — qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi asosiy kuchga aylandi.

Hozirgi vaqtda fermer xo‘jaliklari qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni tashkil etishning eng samarali shakli ekanini hayotning o‘zi tasdiqlab bermoqda. Yurtimizda fermer xo‘jaliklarini moddiy-texnik ta’minlash va moliyalash bo‘yicha bozor iqtisodiyoti tamoyillariga to‘la javob beradigan ishonchli tizim va mexanizmlar shakllantirildi va muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatmoqda.

Har yili fermer xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash uchun katta miqdorda moddiy resurs va mablag‘lar ajratilmoqda. Faqat o‘tgan 2008 yilning o‘zida qishloq xo‘jalik mahsulotlarining eng muhim turlarini yetishtirish uchun 1 trillion so‘m, jumladan, paxta tayyorlashga — 800 milliard so‘m, g‘alla yetishtirishga 200 milliard so‘m mablag‘ avans tariqasida berildi. 2009 yilda ushbu maqsadlar uchun 1 trillion 200 milliard so‘m yo‘naltiriladi.

Qishloq xo‘jalik texnikasini lizing asosida sotib olish bo‘yicha maxsus tashkil etilgan Fond hisobidan ushbu maqsadlar uchun 2008 yili 43 milliard so‘mdan ziyod mablag‘ ajratilgan bo‘lsa, 2009 yilda 58 milliard so‘mdan ortiq mablag‘ yo‘naltirish rejalashtirilmoqda.

Davlatimiz tomonidan ko‘rsatilayotgan ana shunday e’tibor va amaliy yordam tufayli 2008 yilda fermer xo‘jaliklarining paxta yetishtirishdagi ulushi 99,1 foizni, g‘alla tayyorlashda esa 79,2 foizni tashkil qildi.

Shu bilan birga, o‘tgan davr mobaynida orttirgan tajribamiz fermerlikni yanada rivojlantirish uchun bir qator juda muhim muammolarni, xususan, fermer

xo‘jaliklarining barqarorligi, eng muhimi, ularning samaradorligini oshirish bilan bog‘liq masalalarni hal qilishni qat’iy talab etmoqda.

Faoliyat yuritayotgan aksariyat fermer xo‘jaliklarining ish tajribasi shundan dalolat beradiki, fermer xo‘jaliklarini shakllantirishning dastlabki bosqichida ularga ajratib berilgan yer maydonlarining kamligi mahsulot ishlab chiqarish rentabelligining o‘sishiga ko‘p jihatdan to‘sqinlik qilmoqda.

Imkoniyati, kuch-quvvati kam bo‘lgan fermer xo‘jaliklari o‘zini zarur texnika, aylanma mablag‘ bilan ta’minlash, kredit qobiliyatiga ega bo‘lish, eng asosiysi, o‘z xarajatlarini qoplash va foyda ko‘rib ishlash, daromadni oshirishning ishonchli asosiga aylanolmasligini bugun hayotning o‘zi ko‘rsatmoqda.

Shundan kelib chiqqan holda, yer maydonlarini to‘liq inventarizatsiyadan o‘tkazish va fermer xo‘jaliklari faoliyatini tanqidiy baholash asosida ularning yer maydonlarini optimallashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli, shu bilan birga, puxta o‘ylangan ishlar amalga oshirildi. Bunda fermer xo‘jaliklarining qaysi sohaga ixtisoslashgani va mamlakatimizning turli hududlaridagi aholi zichligi alohida e’tiborga olindi.

Mamlakatimizda qoramollarni aholiga va fermer xo‘jaliklariga kimoshdi savdolari orqali sotish, ularga maqsadli va imtiyozli kreditlar berish, veterinariya xizmati ko‘rsatishning sifati va hajmini oshirish, ozuqa bilan ta’minlash bo‘yicha samarali mexanizmlar yaratilgan. Chorvachilikni rivojlantirish dasturining ijrosi doirasida 2008 yili kimoshdi savdolarida 20 ming 300 bosh qoramol sotildi. 2009 yilda yana 24 ming 600 bosh qoramol sotilishi ko‘zda tutilmoqda. Agar 2007 yilda qoramol sotib olish uchun 42,5 milliard so‘mlik imtiyozli kreditlar ajratilgan bo‘lsa, 2008 yilda bu raqam 48 milliard 200 million so‘mni tashkil etdi.

Ma’lumki, mamlakatimizda kam ta’minlangan oilalarni bepul sigir ajratish yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2006 yildan 2008 yilga qadar ana shunday oilalar uchun 103 mingdan ziyod qoramol berildi.

Natijada 2009 yilning 1 yanvarigacha shaxsiy yordamchi va dehqon xo‘jaliklarida qoramol boquvchi sifatida ro‘yxatga olingan fuqarolarning umumiy soni 1 million 100 mingdan ko‘proqni tashkil etdi. Shulardan 54 ming kishiga yangi mehnat daftarchasi berildi, 111 ming fuqaroning esa mavjud mehnat daftarchasiga ish staji tegishli tartibda qayd etildi.

Jahon iqtisodiy inqirozi kuchayib borayotgan hozirgi sharoitda bank-moliya tizimi faoliyatini mustahkamlash va sifat jihatidan yaxshilash alohida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, bank-moliya tizimi rivoji bilan bog‘liq masalalarga qisqacha to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Faqat 2008 yilning o‘zida "O‘zsanoatqurilishbank", "Asakabank", "Paxtabank", "o‘allabank" kabi yetakchi banklarning kapitallashuv darajasini oshirish bo‘yicha qator muhim qarorlar qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashning asosiy kredit markazlaridan biri bo‘lgan "Mikrokreditbank"ning nizom jamg‘armasini ko‘paytirishga oid farmoni qabul qilingani ham shu yo‘ldagi amaliy qadam bo‘ldi.

Natijada mamlakatimiz banklarining jami kapitali, qo‘shimcha resurslarni jalb etish hisobidan, 2007 yil bilan taqqoslaganda 40

foizga ko‘paydi. Bu ko‘rsatkich 2010 yilgacha bo‘lgan davrda ikki barobar oshadi.

Ayni paytda banklarimizning umumiy aktivlari hajmi aholi va yuridik shaxslarning hisob raqamlaridagi mablag‘lardan ikki barobardan ham ko‘pdir. Bu esa ushbu mablag‘larni ishonchli himoya qilish hamda ularga o‘z vaqtida va to‘la hajmda xizmat ko‘rsatishni kafolatlaydi. Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga binoan fuqarolarning banklar depozitlaridagi omonatlari, ularning miqdoridan qat’i nazar, davlat tomonidan to‘la kafolatlanadi.

Bugungi kunda mamlakatimiz bank tizimi kapitalining yetarlilik darajasi Bank nazorati bo‘yicha xalqaro Bazel qo‘mitasi talablari asosida belgilangan xalqaro standartlardan qariyb uch barobar ko‘p ekanini ta’kidlash joiz.

Hozirgi vaqtda respublikamiz bank tizimining umumiy joriy likvidligi dollar hisobida 1,5 milliard dollardan ortiqdir. Bu tashqi nodavlat qarzlar bo‘yicha to‘lanishi kerak bo‘lgan to‘lovlar hajmidan 10 barobar ko‘pdir. Bu esa bizda likvidlik, ya’ni to‘lovlarga qodirlik darajasi bo‘yicha muammo yo‘q, deb aytish uchun asos beradi.

2008 yilning eng muhim yutuqlaridan biri O‘zbekiston bank tizimiga jahonning nufuzli reyting agentliklaridan bo‘lgan "Mudis" agentligi tomonidan biryo‘la uchta yo‘nalish, ya’ni, bank-moliya tizimining barqarorligi, milliy valyutada uzoq muddatli depozit reytingi va xorijiy valyutada uzoq muddatli depozit reytingi yo‘nalishlari bo‘yicha "barqaror" reyting darajasi berilgani bo‘ldi. Mazkur agentlik hisobotida ta’kidlanganidek, "Bank tizimi uchun ijobiy baho banklarni nazorat qilish muhiti mustahkamligini, bank tizimining potensial o‘sishini, moliya tizimidagi tarkibiy o‘zgarishlar va milliy iqtisodiyotning o‘sishini aks ettiradi".

Shular qatorida "Mudis" agentligi ikkita bankimiz — Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki va "o‘allabank"ning kredit berish qobiliyati bo‘yicha reytingini ijobiy baholadi. Yana bir tanilgan xalqaro reyting agentligi — "Fitch" esa mamlakatimizning "Paxtabank", "Hamkorbank", "O‘zsanoatqurilishbank" va "Asakabank" kabi banklariga "barqaror" reytingini berdi.

Shu o‘rinda 2009 yilning 1 yanvarigacha O‘zbekistonning jami tashqi qarzi yalpi ichki mahsulotning 13,3 foizini tashkil etishini va bu ko‘rsatkich, xalqaro mezonlar bo‘yicha, "Har jihatdan maqbul holat" deb hisoblanishini ta’kidlash joiz.

Hozirgi kunda jahon iqtisodiy inqirozi oqibatlarining oldini olish va ularni bartaraf etish bo‘yicha Inqirozga qarshi choralar dasturi tasdiqlanib, tarmoqlar va hududlar bo‘yicha aniq ijrochilarga yetkazildi. Dastur ijrosini qat’iy nazorat qilishni ta’minlash maqsadida hukumat komissiyasi va joylarda hududiy guruhlar tashkil etildi.

Muxtasar aytganda, Inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish boshlab yuborildi va 2009 yilning yanvar oyi yakunlari bu dastur ijrosi o‘zining dastlabki, ammo ishonchli natijalarini berayotganini ko‘rsatmoqda.

Inqirozga qarshi choralar dasturining konkret bo‘limlari — belgilangan kompleks chora-tadbirlar quyidagi asosiy vazifalarni hal etishga qaratilgan.

References:

1. Alimov R.X, Begalov B.A., Yulchieva G.T., Alishov Sh.A. “Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari”.O‘quv qo‘llanma. T: - “Sharq”, 2006.
2. Milliy iqtisodda axborot tizimlari va texnologiyalari: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma // Mualliflar: R.X.Alimov,B.Yu.Xodiyev, B.A.Begalov va boshqalar.; S.S.G‘ulomovning umumiy taxriri ostida. –T.:”Sharq”, 2004. – 320 b.
3. Milliy iqtisodiyotda axborot tizimlar va texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma//Mualliflar: B.Shafarov, U.X.Narzullayev, N.R.Zaynalov, G‘.M.Porsaev; – Samarqand: SamDU nashri, 2019, 272 b.
4. Qosimov S.S. Axborot texnologiyalari: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – T.: “Aloqachi”, 2006. – 360 b.
5. Amrhein D., Quint S. Cloud computing for the enterprise: Part 1: Capturing the cloud.
6. Brynjolfsson E. and KahinB. (editors), Understanding the Digital Economy, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 2000, – 408 p.
7. Don Tapscott Publisher: McGraw-Hill Published: 1994 Length: 368 pages
8. Gartner, Inc Отдел стандартов связи МСЭ (Международный союз электросвязи, International Telecommunication Union) опубликовал Рекомендацию Y.2060, озаглавленную «Обзор интернета вещей» (Overview of the Internet of Things) 6.Leonard Kleinrock, “An Early History of the Internet,” IEEE Communications Magazine (August 2010)
9. McCarthy John. Recursive Functions of Symbolic Expressions and Their Computation by Machine, Part I. — Communications of the ACM, 1960. — Т. 3, № 4. — С. 184— 195
10. Negroponte N. Being Digital / N. Negroponte. – NY : Knopf, 1995. – 256 p Tapscott, D., The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence, McGrawHill, 1995. – 342p.